

HUSZTHY BÁLINT

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Babeş–Bolyai Tudományegyetem
huszthy.balint@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7968-5927>

Huszthy Bálint: Ungheriano: A magyar akcentus olaszul beszélve
Ungheriano: Hungarian accent spoken in Italian
Alkalmazott Nyelvtudomány, XXII. évfolyam, 2022/1. szám, 40–63.
[doi:http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.003](http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2022.1.003)

Ungheriano: A magyar akcentus olaszul beszélve¹

Ungheriano: Hungarian accented Italian

Although Italian and Hungarian standard varieties show significant phonetic overlap, Hungarians speak Italian with a quite notable and homogeneous foreign accent, referred to here as Ungheriano. The common characteristics of Ungheriano can be expressed in phonological terms; that is, the accent can be perceived not because of minor phonetic differences between the articulatory bases of L1 and L2 but because of various phonologically motivated segmental substitutions and phonotactic interference. This paper classifies the most important features of Ungheriano with a brief phonological analysis and suggestions to improve the pronunciation of Hungarian speakers of Italian. Data are based on various speech recordings made with Italian-speaking Hungarians during the past ten years, also published elsewhere, but previous results are affirmed here by a questionnaire survey as well. Among segmental substitutions, the two missing Italian segments from Hungarian are usually replaced in Ungheriano by L1 segments: It. [ʎ] > Ung. [lj], It. [ɔ] > Ung. [o]; however, we also find several substitutions among segments present in both languages, but their phonological distribution is different in L1 and L2. Most importantly, short [e] is regularly replaced in Ungheriano by [ɛ], e.g., It. *pesce* ‘fish’ [ˈpeʃːe] > Ung. [ˈpeʃːɛ]; and vice versa, long [ɛː] is regularly replaced in Ungheriano by [eː], e.g., It. *treno* ‘train’ [ˈtreːno] > Ung. [ˈtreːno]; the two substitution phenomena are often present in the same word, e.g., It. *miele* ‘honey’ [ˈmjeːle] > Ung. [ˈmijeːle], It. *ingegnere* ‘engineer’ [indʒɛnˈɛːre] > u. [indʒɛˈneːre]. Ungheriano peculiarities are more salient in segmental quantity than quality; i.e., the accent is heavily affected by shortening and lengthening processes. The inherently long Italian consonants [ɲ, ʃ, ʎ, ts, dz] generally appear in Ungheriano as short ones, while long consonants flanking another consonant undergo degemination, e.g., It. *quattro* ‘four’ [ˈkwatːro] > Ung. [ˈkvatro], It. [ˈɔbːlɪɡo] ‘duty’ > Ung. [ˈoblɪɡo]; moreover, some intervocalic long consonants also undergo degemination in Ungheriano due to certain metrical constraints, e.g., It. *cappella* ‘chapel’ > Ung. [kaˈpɛlːa], It. *uccello* ‘bird’ > Ung. [uˈtʃɛlːo], It. *marrone* ‘brown’ > Ung. [maˈroːnɛ]. On the other hand, some intervocalic short consonants tend to geminate in Ungheriano due to other metrical constraints, e.g., It. *rucola* ‘rocket salad’ > Ung. [ˈrukːola], It. *gufo* ‘owl’ > Ung. [ˈɡufːo], It. *litorale* ‘coast’ > Ung. [litːoˈraːle]; sometimes the shortening and lengthening processes appear together in the same word (which causes length metathesis), e.g., It. *tappeto* ‘carpet’ > Ung. [taˈpɛtːo], It. *preoccupare* ‘worry’ > Ung. [preokuˈpːaːre], It. *occasione* ‘occasion’ > Ung. [okasːiˈjoːnɛ]. Vowels are similarly subject to various shortening and lengthening processes in Ungheriano; for instance, long vowels regularly appear short before obstruent plus liquid

¹ Nagyon köszönöm Surányi Balázsnak az „ungheriano” elnevezés ötletét, valamint a közös munkára való lehetőséget Balogné Bérces Katalinnal és Piukovics Ágnessel a PPKE BTK idegen akcentusokkal foglalkozó kutatócsoportjában!

A munka az Információs és Technológiai Minisztérium támogatásával, a Tématerületi Kiválósági Program: Elméleti és Kísérletes Nyelvészet (TKP2020-NKA-11) projekt keretében valósult meg.

clusters (because of the interference with Hungarian syllable structure, where these clusters are parsed as heterosyllabic), e.g., It. *vetro* ‘glass’ [ˈve:tro] > Ung. [ˈvetro], It. *sopra* ‘above’ [ˈso:pra] > Ung. [ˈsopra], It. *allegro* ‘happy’ [alˈle:gro] > Ung. [alˈ:egro], etc. Hungarian syllable structure is the reason again for the regular Ungheriano mistakes in word stress assignments. In polysyllabic words, Hungarians tend to place the stress on the closed syllable due to Stress-to-Weight Principle, e.g., It. *cornice* ‘frame’ > Ung. *còrnice*, It. *nocciòla* ‘hazelnut’ > Ung. *nòcciola*, It. *Tàranto* > Ung. *Tarànto*, It. *ànatra* ‘duck’ > Ung. *anàtra*. When there are two closed syllables in the word, the stress is typically placed in Ungheriano on the second one, following the Italian penultimate default stress, e.g., It. *màndorla* ‘almond’ > Ung. *mandòrla*, It. *àrbitro* ‘referee’ > Ung. *arbitro*, It. *càttedra* ‘desk’ > Ung. *cattèdra*. (These stress patterns confirm that obstruent plus liquid clusters are heterosyllabic for Hungarian speakers.) If there are only open syllables in the word, the stress is typically placed in Ungheriano on the antepenultimate syllable, e.g., It. *canòla* ‘canoe’ > Ung. *cànoa*, It. *erède* ‘heir’ > Ung. *èrede*, It. *radice* ‘root’ > Ung. *ràdice*. The results of this paper can be useful to any Hungarian learner or teacher of Italian to overcome pronunciation shortcomings; moreover, from a theoretical phonological point of view, Ungheriano also offers innovative data for questionable issues of the synchronic phonology of Hungarian.

Keywords: Ungheriano, Hungarian foreign accent, laboratory phonology, second language acquisition, contrastive linguistics

1. Bevezetés

1.1. Háttér

Idegen nyelven szinte lehetetlen *akcentus* nélkül megszólalni. Még ha ideig-óráig el is sikerül hitetnünk anyanyelvi beszélőkkel, hogy mi is azok vagyunk, egy-egy eltévesztett beszédhang, egy hibásan használt nyelvi elem, a szokatlan beszéddallam el fogja árulni számukra, hogy tanultuk a nyelvüket. Akcentusa mindenkinek van, ez alatt ebben a tanulmányban a kiejtés fonetikai és fonológiai jellemzőit fogjuk érteni, mégpedig az *idegen akcentusra* vonatkoztatva, vagyis mindazon hangtani jellemzőkre, melyek a *nem anyanyelvi* kiejtéshez kapcsolódnak.

A XX. század második felétől, az *idegennyelv-elsajátítás* önálló tudományterületté válásával az idegen akcentus jelensége is egyre nagyobb figyelmet kapott (vö. Scovel, 1969; Flege, 1981, 1987; Altenberg & Vago, 1983; Major, 1987, 2001, 2008; Flege, Munro & MacKay, 1995; Munro & Derwing, 1999; Piske, MacKay & Flege, 2001; Munro, 2008; Gut, 2009; Moyer, 2013; stb.). A kutatók a legkülönbözőbb célokkal és módszerekkel kezdték vizsgálni a nem anyanyelvi kiejtést, egyrészt alkalmazott nyelvészeti megfontolásból, a nyelvtanulói hibák kijavítására törekedve vagy az akcentusok felismerhetőségét tesztelve, másrészt elméleti nyelvészeti szempontból, az akcentus alapján közelítve meg a beszélők anyanyelvének szinkrón fonológiáját.

Az akcentus összetevőinek igen nagy része a beszélők anyanyelve és a tanult idegen nyelv fonológiájának interferenciájából születik, így a nem anyanyelvi kiejtés alapján fontos következtetések vonhatók le az anyanyelvről is. Az akcentusok közös hangtani jellemzőik alapján kategorizálhatók, így beszélhetünk például angol, német, orosz, olasz, magyar stb. akcentusról. Egyes akcentusoknak elnevezése és szakirodalma is van (vö. Ahamad, Anand & Bhargava, 2020),

úgy mint az *itanglianónak*: vagyis az olaszok jellegzetes angol kiejtésének (vö. Viviani, 2010), vagy a *hunglishnak*: a magyar akcentusnak angolul beszélve (vö. Piukovics & Balogné Bérces, 2019). Továbbá sok más hasonló elnevezést is fel lehetne sorolni (főleg az angol nem anyanyelvi akcentusainak köréből), például *denglish*, *franglais*, *spanglish*, *swenglist*, *slogleščina*, *konglish* stb. (vö. Karsch, 2015).²

Ebben a tanulmányban a magyar anyanyelvűek jellegzetes olasz kiejtését mutatom be, az akcentust *ungherianónak* nevezve el. A cél az ungheriano hangtani jellemzőinek tudományos igényű leírása, ami alapot biztosíthat további alkalmazott nyelvészeti cikkek publikálásához az olasz kiejtés javítására nézve; emellett nem kevés elméleti nyelvészeti haszna is lehet, ugyanis a magyar nyelv szinkrón fonológiájában több olyan folyamat figyelhető meg, melyekre az ungheriano jelentős mennyiségű új adatot biztosíthat. A cikk célközönsége azonban nemcsak nyelvészekre korlátozódik, éppúgy szól a magyar olasztanároknak és haladó olaszul tanulóknak is, ezért az eredmények bemutatásakor (2. és 3. rész) inkább ismeretterjesztő jellegű, mintsem szorosan tudományos fogalmazásmódot fogok használni.

1.2. Módszertan

Ez a tanulmány tízévi kutatómunka első magyar nyelvű összefoglalása, mely a korábbi írásokat laboratóriumi fonológiai keretbe foglalva ki is egészíti. Az első ungherianoval kapcsolatos munkák még impresszionisztikus úton szerzett adatokra épültek: beszédelemzést végeztem spontán hangfelvételek alapján, melyeket gimnáziumi és egyetemi olasz nyelvű tanórákon rögzítettem a tanulókkal és magyar anyanyelvű, olaszul beszélő tanárokkal (Huszthy, 2013a, 2013b, 2014).

A későbbiekben korpuszt kezdtem építeni a megfigyelések alapján, először indirekt hangfelvételek készítésével (Huszthy, 2016a, 2016b, 2016c), majd célzott stúdiófelvételekkel (Huszthy, 2019a, 2019b, 2020). Az így nyert adatokat ebben a tanulmányban egy kérdőíves vizsgálat bemutatásával erősítem meg (l. 1.4.).

Az *akcentuselemzés* módszerének elméleti kérdései korábbi cikkekben olvashatók (Huszthy, 2014, 2019a). Az alapelképzelés szerint a beszélők idegen akcentusa alapján vonunk le következtetéseket anyanyelvük hangtanáról. Az akcentuselemzés hipotézisei a bázisnyelv (L1) és a célnyelv (L2) elméleti összehasonlítása alapján fogalmazhatók meg (l. 1.3.).

Fonetikai tekintetben L1 és L2 hangállományának hasonlóságait és különbségeit szükséges megállapítani, ami alapján különböző *hanghelyettesítések* jöhetnek létre az akcentusban. Ugyanakkor nemcsak L2 új hangjai kerülhetnek helyettesítésre L1-hangok által, hanem a *hasonló* vagy akár mindkét nyelvben meglévő, *azonos* hangok is (Flege, 1987). A fonológia ugyanis jóval markánsabb

² Az idegen akcentusok mellett ezeket a kifejezéseket az adott nyelvek „elangolosodott” változatára is használja a nyelvvelő irodalom.

jegyeket hagy az idegen akcentuson a fonetikánál, így a hanghelyettesítési folyamatokat és *transzferjelenségeket* elsősorban a szegmentumok L1-re jellemző disztribúciója befolyásolja (vö. Major, 2001, 2008). Továbbá a nyelvtanulók *köztes nyelvében (internyelv)* olyan beszédhangok is létrejöhetnek, melyek L1 és L2 hangjai „között” képződnek újra a beszélők idiolektusában (vö. Major, 1998; Keys, 2001), ám részben ezek is árulkodnak L1 hangtanáról.

Az akcentuselemzés fonológiai szakaszában összevetjük L1 és L2 produktívnak tartott fonológiai folyamatait (pl. betoldások, törlések, hasonulások stb.), szótagszerkezetét és *fonotaktikáját* (hangsorépítési szabályait), valamint prozódiai jellemzőit (pl. hangsúly, intonáció stb.). A fonetikai összevetéshez hasonlóan itt is találkozhatunk L1 számára *új*, L1-ben és L2-ben *hasonló* és a két nyelvben *azonosan* működő jelenségekkel, melyek mind vezethetnek akcentuselemekhez.

Ebben a tanulmányban tehát az akcentuselemzés módszerét fogjuk használni, az L1 a magyar, míg az L2 az olasz nyelv lesz.

1.3. Hipotézisek

Az ungherianóval kapcsolatos eredeti hipotézisek közül az L1 és L2 összehasonlításából nyert legalapvetőbb fonetikai és fonológiai hipotéziseket itt nem részletezem, ezek korábbi munkákban olvashatók (Huszthy, 2013a, 2013b, 2014). A kutatás későbbi fázisaiban induktív alapon számos új hipotézis fogalmazódott meg, elsősorban a hangfelvételeken tapasztalt, több adatközlőnél jellegzetesen visszatérő ejtéshibákból kiindulva (ezek közül itt tizet fogok bemutatni, l. (a)–(j)).

A hanghelyettesítések legfontosabb tapasztalata, hogy az L1 és L2 hangkészletében egyaránt meglévő beszédhangok is indíthatnak transzferjelenséget az akcentusban (l. 2.1. és 3.1.). Tehát nemcsak az új L2-hangok lehetnek helyettesítve L1-hangokkal (vö. Flege, 1987), hanem a hasonló és az azonosak is. Az ebből következő hipotézisek szintén korábbi munkákban olvashatók (Huszthy 2016a); két kiragadott példa: (a) az ungherianóban a rövid L2-[e] L1-[ɛ]-re cserélődik; (b) míg a hosszú L2-[ɛ:] L1-[e:]-re cserélődik (bővebben l. 3.2.).

A szegmentális fonológia terén sorra vesszük L1 és L2 produktív fonológiai folyamatait, és mindegyik esetében hipotézist fogalmazunk meg a várt akcentuselemekre való tekintettel. Az L1-ben meglévő és L2-ből hiányzó folyamatok kapcsán általános hipotézisünk, hogy a beszélők hasonló szegmentális környezetben az L1-re jellemző folyamatot alkalmazzák L2 kiejtése során is, pl.: (c) hosszú mássalhangzók mássalhangzó környezetében rövidülnek az ungherianóban (l. 2.3.). Második általános hipotézisünk, hogy az L1-ből hiányzó L2-folyamatokat a beszélők elmulasztják alkalmazni, pl.: (d) két egymást követő, azonos minőségű magánhangzó nem egyetlen hosszú magánhangzóként ejtődik az ungherianóban, ellentétben az olasszal (l. 3.3.). Harmadik általános

hipotézisünk pedig, hogy az L1-ben és L2-ben is meglévő, de részben eltérő folyamatokat a beszélők L1-nek megfelelően alkalmazzák, pl.: (e) az ungherianóban a zengőhangok előtti zörejhangok nem vesznek részt a zöngésségi hasonulásban (l. 2.4.).

Az ungherianóval kapcsolatos korábbi kutatások egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy L1 és L2 szótagszerkezetének különbségei számos további akcentuselemért tehetők felelőssé. Újabb általános hipotézisünk tehát, hogy a magyar szótagszerkezet olasszal való interferenciája okozza a fonológiai jellegű akcentuselemek zömét, pl.: (f) hosszú L2-mássalhangzók és magánhangzók rövidek maradnak az ungherianóban (l. 2.2., 3.6.); (g) rövid L2-mássalhangzók és magánhangzók megnyúlnak az ungherianóban (l. 2.3., 3.4.); (h) L2-diftongusok monoftongizálódnak az ungherianóban (l. 3.3.); (i) L2-re jellemző hangbetoldások elmaradnak az ungherianóban (l. 3.5.); (j) L1-re jellemző és L2-ből hiányzó hangbetoldások megjelennek az ungherianóban (l. 3.3.); továbbá a szóhangsúly jellegzetes eltévesztése miatt is a szótagszerkezet okolható, az ehhez kapcsolódó hipotéziseket l. a 3.7. részben.

1.4. A kérdőíves felmérés

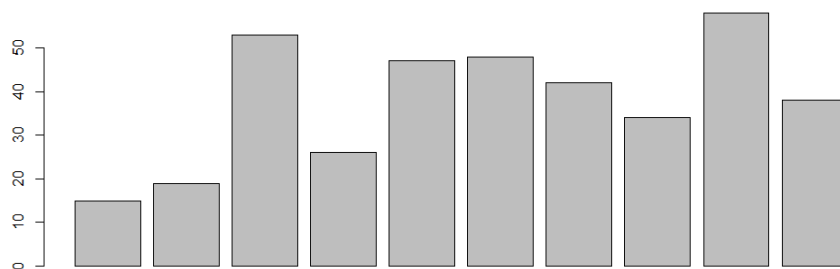
A korábbi adatgyűjtéseket kiegészítő kérdőíves felmérés az ungheriano szótagszerkezeti jellegzetességei alapján felállított hipotézisekre keresett választ.

A kérdőívet tíz magyar anyanyelvű, olaszul magas szinten beszélő olasztanár töltötte ki: nyolc nő és két férfi, átlagéletkoruk 31,7 év, a legfiatalabb 23, a legidősebb 57 éves. Nyolcan budapesti születésűek és jelenleg is a városban vagy vonzáskörzetében élnek, míg ketten erdélyiek (egyikük marosvásárhelyi, másikk sepsiszentgyörgyi születésű, Kolozsváron jártak egyetemre, és ott is dolgoznak). Mindannyian gyakorló olasztanárok, hatan középiskolai, négyen egyetemi szinten. Több más idegen nyelven is beszélnek az olasz mellett, angolul mindnyájan, a két erdélyi románul, valamint többen egyéb nyelveken, pl. németül, spanyolul, franciául, oroszul, lengyelül, szlovákul, hollandul.

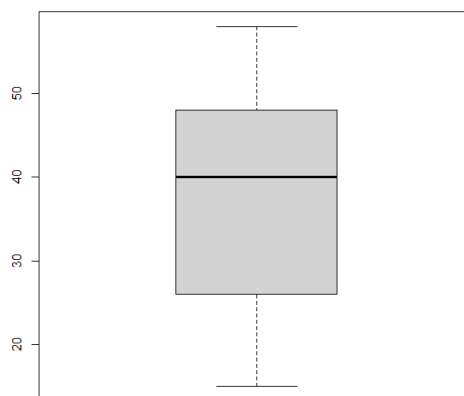
Az adatközlők a kétoldalas kérdőívet egy A/4-es lapon kapták meg, melyen négy feladatot kellett megoldaniuk: (a) a szótaghatárok megjelölése 24 célszóban (pl. *azione* 'akció' > *a|zio|ne*); (b) a hangsúlyos magánhangzó ékezzettel való megjelölése 40 célszóban (pl. *fobia* 'fóbia' > *fobia*); (c) az esetlegesen hosszú magánhangzók aláhúzása 32 célszóban (pl. *allegro* 'vidám' > *allegro*); (d) a hangsúlyos magánhangzók ékezzettel való megjelölése és a hosszú magánhangzók aláhúzása hét (összesen 33 célszót tartalmazó) példamondatban.

Az adatközlők átlagosan 38% hibát követtek el a feladatok megoldása során, a legpontosabb kitöltő 15%-ot, a legkevésbé pontos 58%-ot hibázott. A 10 kísérleti személy hibaszázalékait az alábbi diagramok szemléltetik, melyek az R programmal készültek. A függőleges tengely értékei százalékban értendők, az 1. ábrán az oszlopok az egyes adatközlőknek felelnek meg, míg a 2. ábra az összesített értékeket mutatja.

1. ábra. A kérdőíves felmérés során tapasztalt hibaszázalékok oszlopdiagramon

2. ábra. A kérdőíves felmérés során tapasztalt hibaszázalékok dobozdiagramon

Érdekesség, hogy a legkvalifikáltabb és legtöbb idegen nyelven beszélő adatközlők is ugyanazokat a típushibákat követték el, mint tapasztalatlanabb kollégáik, csak kevesebbszer. További érdekesség, hogy a két erdélyi beszélő típushibái sem különböztek a budapestiekétől.³ A visszatérő hibák megerősítik a szótagszerkezettel kapcsolatban felállított hipotéziseket, és arra világítanak rá, hogy az ungheriano számos fonológiai jellemzőjének forrása a magyar szótagszerkezet (l. 3.6., 3.7.).

Az ungheriano szótagszerkezettel összefüggő típushibái a következők voltak:

(a) Zörejhang és likvida által formált kapcsolatok (pl. [t]+[r]) jellemző külön szótagolása, pl.: olasz *ma-no-vra* 'manőver' > ungheriano *ma-nov-ra*,⁴ o. *feb-bre* 'láz' > u. *febb-re* stb.

(b) /s/ és mássalhangzó kapcsolatának jellemző külön szótagolása, pl.: o. *a-scol-ta* 'hallgat' > u. *as-col-ta*, o. *a-sma* 'asztma' > u. *as-ma* stb.

(c) Diftongusok elemeinek külön szótagolása, pl.: o. *eu-ro* 'euró' > u. *e-u-ro*, o. *gra-tui-to* 'ingyenes' > u. *gra-tu-i-to*, o. *in-sie-me* 'együtt' > u. *in-si-e-me*, o. *a-iuo-le* 'virágágyás' > u. *a-iu-o-le* stb.

³ A felmérés egy további hipotézise az volt, hogy az erdélyi magyarok részben más összetételű akcentussal beszélnek olaszul, ám ez a két erdélyi kitöltő esetében nem igazolódott be. Ezt a hipotézist azonban a jövőben szükséges lesz nagyobb adatfelvételi mintán tesztelni.

⁴ További példákban az *olaszt* o.-val, az *ungherianót* u.-val rövidítem.

(d) Hosszú olasz magánhangók megjelölésének elmulasztása, pl.: o. [a:]quila 'sas' > u. [a]quila, o. l[a:]crima 'könny' > u. l[a]crima, o. p[u:]trido 'rohadt' > u. p[u]trido stb.

(e) Több szótagú szavak esetében a hangsúlyos magánhangzó gyakori eltévesztése, pl.: o. cornice 'keret' > u. còrnice, o. àrbitro 'bíró' > u. arbrìtro, o. crudèle 'kegyetlen' > u. crùdele, o. fobia 'fóbia' > u. fòbia stb.

1.5. A tanulmány felépítése

A tanulmány felépítése rendhagyó jellegű lesz más laboratóriumi fonológiai vizsgálatokhoz képest, a következtetéseket ugyanis párhuzamosan vonom le az eredmények bemutatásával. Erre többek között azért van szükség, mert a cikk – tudományos eredmények felmutatása mellett – nyelvtanároknak és az olasz nyelvvel haladó szinten foglalkozó, nem nyelvész kollégáknak szól, így tudományos-ismeretterjesztő stílusban készül. Másrészt, nem elsősorban a fenti kérdőíves kutatás (1.4.) eredményeit fogom bemutatni, hanem az ungheriano tízéves kutatásának általános tapasztalatait, a korábbi adatok bevonásával.

Az akcentuselemzés módszertana (l. 1.2.) az eredmények ismertetése során részleteiben is megismerhető lesz, ezáltal megismételhetővé válik az elemzés más nyelvek kapcsán felmerülő akcentusok esetén is.

Az ismertetést a mássalhangzókkal kezdem (2. rész), ezt követik a magánhangzókkal kapcsolatos akcentuselemek (3. rész); a két részben a fonetika felől haladok a fonológia irányába, kezdve a hanghelyettesítésekkel, majd folytatva a fonológiai folyamatokkal, a tudatostól az egyre kevésbé tudatos jelenségek irányába haladva. Több ízben az ungheriano jellegzetes hibáinak kijavítására is teszek javaslatot.

2. Mássalhangzók

2.1. A mássalhangzókészletek összevetése

A magyar köznyelv mássalhangzókészletéből csupán egyetlen szegmentum hiányzik az olasz köznyelvéhez képest, ez pedig a palatális laterális zengőhang: [ʎ].⁵ A két nyelv közti jelentős fonetikai átfedés azonban nem jelenti, hogy a mássalhangzók ejtése terén a magyar anyanyelvűek ne ütköznének problémákba olaszul beszélve. Az ungheriano típushibái ezen a téren is inkább fonológiai, mint fonetikai jellegűek.

Az olasztanárok általában úgy tanítják a [ʎ] kiejtését, mintha az [l] és [j] szekvenciája lenne, tehát egy nyelvheggyel és egy nyelvháttal képzett likvida egymásutánja. A [ʎ] azonban egyetlen hosszú mássalhangzó, kiejtése különbözik a [lj] kapcsolatétól, ráadásul utóbbi szintén előfordul az olaszban, pl. o. *olio* 'olaj' ['ɔ:ljo] ~ o. *foglio* 'levél' ['fɔʎ:o] (mely az ungheriano-ban sokszor ['foljo]-ként hangzik).

⁵ Ez a hang ugyanakkor több magyar dialektusban jelen van az „ly” helyén, így például számos palóc és moldvai változatban (vö. Kiss, 2001).

Artikulációs szempontból úgy érdemes elsajátítani a [ʎ]-t, hogy tudatosítjuk a hangképzési folyamatot: a nyelvhat a kemény szájpaddás felé közelít, mintha [j]-t akarnánk ejteni, majd rátapad, mintha gy-t ([j]) ejtenénk, ám nem torlaszolja el a teljes szájúreget, a levegő a nyelv két oldalán szabadon áramlik. A [ʎ] kiejtését olyan fonetikailag hasonló szópárokkal érdemes gyakorolni, melyek egyikében [lj], másikában [ʎ] található, pl.: *Giulia~Puglia, Italia ~ taglia* 'vág', *palio* 'sienai lóverseny' ~ *aglio* 'fokhagyma', *balia* 'dajka' ~ *sbaglia* 'hibázik' stb.

A két nyelv artikulációs bázisa között tehát csekély a különbség, ám akusztikai szempontból jóval több eltérést lehetne kimutatni. Kontrollált körülmények között készített stúdiófelvételek igazolják (vö. Huszthy, 2016a, 2019b), hogy a magyarok által ejtett zöngés zörejhangok (pl. [b, d, g, dz, dʒ]) némileg zöngésebbek az olaszok által ejtetteknél. A különbség szabad füllel nem érzékelhető, ám akusztikai programok kimutatják, hogy a felsorolt mássalhangzók zárszakaszain 15 olasz beszélő kiejtésében szimpla hanghullámok rajzolódnak ki, míg 5 magyar beszélőnél komplex hanghullámok.⁶ Az ehhez hasonló apró akusztikai különbségek azonban artikulációs és percepciósszempontból is elhanyagolhatók, nem okoznak félreértést, és az érzékelhetetlenség miatt még csak akcentuselemnek sem tekinthetők.

Az affrikáták (zár-réshangok: [ts, tʃ, dz, dʒ]) jellegzetes olasz és magyar kiejtése is mutat némi különbséget, amire szintén az idézett stúdiófelvételek hívták fel a figyelmet. Úgy tűnik, hogy ezeknek az összetett mássalhangzóknak a zár- és réselemét az olaszok jobban elkülönítik, mint a magyarok. Az olasz beszélők esetében a legtöbb affrikáta valóban egy zárhang és egy homorgán réshang egymásutánjaként volt elemezhető a felvételeken, míg a magyar beszélőknél a két elem igen sokszor elválaszthatatlanul összeolvadt, az akusztikai elemzőprogram nem mutatta ki a kettő közti határt.

Az ungheriano legmarkánsabb mássalhangzókkal kapcsolatos akcentuselemei ellenben nem a szegmentumok hangminőségéhez, hanem azok hosszához köthetők: a magyar akcentus jellegzetességeit tehát inkább a fonológia, mint a fonetika területén kell keresnünk.

2.2. Inherensen hosszú olasz mássalhangzók

Az olasz nyelvnek szigorúbb a fonotaktikája, mint a magyarnak, vagyis korlátozottabb a mássalhangzó-kapcsolatok előfordulása (vö. Krämer, 2009: 129, 2022: 568–569; Siptár & Törkenczy, 2000: 98, 106); ez a különbség számos fonológiai akcentuselem forrása az ungherianóban.

⁶ Az adatközlők olasz nyelvű tesztszövegeket olvastak fel. Az olaszok különböző régiókból származtak, a magyarokat (budapesti olasztanárok) kontrolladatközlőként használtam. A kutatásnak alapvetően más céljai voltak, a zörejhangok zöngességi különbségének észrevétele a kísérlet véletlen mellékterméke, mely a jövőben célzott vizsgálatokkal megerősítendő.

Zörejhangok (így zárhangok, réshangok és affrikáták) egymás mellett nem állhatnak az olaszban,⁷ leggyakrabban intervokális helyzetben fordulnak elő, ritkábban pedig zengőhangok mellett, pl. *arte* 'művészet', *ponte* 'híd' stb. Bizonyos olasz mássalhangzók a legtermészetesebb környezetükben (tehát magánhangzók között) mindig hosszúk, aminek nyelvtörténeti, fonotaktikai és szótagszerkezeti okai vannak, de mindez szinkroniában nem levezethető, így ezt a fajta hosszúságot a szakirodalom *inherensnek* hívja (vö. Krämer, 2009: 49).

Magyar olaszul tanulók ezzel gyakran nincsenek tisztában, így röviden ejthetnek olyan mássalhangzókat, melyek az olaszban hosszúk, pl.: *agnello* 'bárány' o. [aɲ'el:o] ~ u. [a'nel:o], *signorina* 'hölgy' o. [sɲ:o'ri:na] ~ u. [sɲo'ri:na], *coscienza* 'lelkiismeret' o. [koʃ'ɛntsa] ~ u. [ko'ʃɛntsa], *lo zio* 'a bácsi' o. [lo 't:si:o] ~ u. [lo 'tsi:o], *la zuppa* 'a leves' o. [la 'd:zup:a] ~ u. [la 'dzup:a] stb.

Az inherensen hosszú mássalhangzók az olasz köznyelvben a következők: [ɲ], [ʃ], [ʌ], [ts], [dz]. Az ungherianóban ezek többnyire csak a gyakrabban használt olasz szavak esetében valósulnak meg hosszúként, új vagy ritkább szavak ejtésekor rövidek maradnak, ami arra utal, hogy a magyarok számára a bemeneti (mélyszerkezeti) alakjuk rövid. Az olasztanároknak tehát érdemes tudatosítani mindezt az eredetibb kiejtésre törekvő tanulóknak.⁸

2.3. Mássalhangzónyúlások és -rövidülések az ungherianóban

Mint az előző részből is kiderült, az olasz nyelvben kontrasztív a mássalhangzó-hosszúság (pl. *caro* 'drága' ~ *carro* 'kocsi', *cola* 'csepeg' ~ *colla* 'ragasztó'; vö. Nespor, 1993), hasonlóan a magyarhoz (pl. *megy* ~ *meggy*). És bár a kontrasztivitás szerepe limitált (mint a magyarban), gyakoriak a morféman belüli hosszú mássalhangzók. Ezek eloszlása azonban jelentős különbségeket mutat a magyarhoz képest, így az ungherianóban gyakran rövidülnek olyan mássalhangzók, melyek az olaszban hosszúk, és nyúlnak meg olyanok, melyek az olaszban rövidek.

Az efféle mássalhangzónyúlásokat és -rövidüléseket az esetek többségében még a helyesírás sem indokolja, így mindenképpen fonológiai folyamatot kell sejtenuk a háttérben. A jelenségkörnek legalább négy különböző típusát meg lehet különböztetni az ungherianóban.

⁷ Az egyetlen kivétel az /s/ (l. 2.4.), amely sok más tekintetben is kivételes fonológiai viselkedést mutat (vö. Bertinetto, 2004; Huszthy, 2017).

⁸ Délolasz dialektusokban magasabb az inherensen hosszú mássalhangzók száma, és ezek így jelennek meg a helyi szubsztenderdekben is, pl. a nápolyi, bari, palermói stb. regionális köznyelvben. Így délen inherensen hosszú a [b], az [m] és a [dʒ] is, pl.: o. *subito* 'mindjárt' ['su:bɪto] ~ délo. ['sub:ɪto], *fumo* 'füst' ['fu:mo] ~ délo. ['fum:o], *ragione* 'érv' [ra'dʒo:ne] ~ délo. [rad':ʒo:ne] stb. (vö. Loporcaro, 2009). Előfordul, hogy Dél-Olaszországban sokat időző magyarok ezeket a mássalhangzókat hosszan ejtik olaszul beszélve, ebben az esetben azt érdemes tudatosítani, hogy ez dialektális ejtémód, ami a sztenderdre nem jellemző.

(a) Az olaszban előfordulnak hosszú mássalhangzók likvida ([r], [l] és [j]) töszomszédságában (pl.: *abbraccio* 'ölelés' [ab':rat:ʃo], *applauso* 'taps' [ap':lawzo], *specchio* 'tükör' ['spek:jo]), a magyarban azonban a hosszú mássalhangzók más mássalhangzó mellé kerülve jellemzően rövidülnek (a jelenséget a szakirodalom *mássalhangzó-rövidülésként* vagy *degeminációként* ismeri, pl.: *jobbra* ['jobro], *álltam* ['a:ltom]; vö. Siptár & Törkenczy, 2000: 286).

Az ungherianóban szintén megjelenik ez a fajta rövidülés a magyar fonológia hatására, pl.: *quattro* 'négy' o. ['kwat:ro] ~ u. ['kwatro], *febbre* 'láz' o. ['feb:re] ~ u. ['febre], *obbligo* 'kötelesség' o. ['ob:ligo] ~ u. ['obligo] stb. Az olasz mássalhangzók likvida melletti hosszú ejtését nem nehéz elsajátítani, csupán tudatosítani kell a rövidülés kerülését. A degemináció alól a magyarban is vannak kivételek, például fonológiai szavak határán, likvida melletti pozícióban nem (vagy csak opcionálisan) megy végbe a folyamat, pl.: *széppróza* ['se:p:ro:zo], *más sport* ['ma:ʃ:port], *meggratulál* ['meg:ratula:l] stb. (vö. Siptár & Törkenczy, 2000: 292). Ennek a magyar akcentuselemnek a kiküszöbölése tehát főleg odafigyelés és megszokás kérdése.⁹

(b) Az ungherianóban gyakran megesik, hogy egy intervokális rövid mássalhangzó látszólag teljesen indokolatlanul megnyúlik. A magyar nyelv egyes jövevényszavaiban is felfedezhető ez a jelenség lexikalizált formában, pl.: ang. *sweater* > m. *szvetter*, ang. *doping* > m. *dopping*, szláv *sztyepa* > m. *sztyeppe*, o. *mafia* > m. *maffia*, o. *rucola* > m. *rukkola* stb. (vö. Nádasdy, 1989; Huszthy, 2016b), az ungherianóban azonban tömegesen lehet szinkrón példákra bukkanni.

Nem sejthető valódi szabály a háttérben, mert az adatok rendszertelenül fordulnak elő, a példákban az a közös, hogy magánhangzók között álló rövid mássalhangzó a bemeneti alak.¹⁰ A következő példákat gimnáziumi olaszórakon rögzítettem: *carota* 'répa' u. [ka'rot:a], *gelato* 'fagyi' > u. [dʒe'lat:o], *gufo* 'bagoly' u. [guf:o], *oca* 'liba' > u. ['ok:a], *divano* 'divány' > u. [di'van:o], *completare* 'kiegészít' > u. [komplet:a:re], *litorale* 'partszakasz' u. [lit:o'ra:le], *Topolino* 'Mickey egér' u. [top:o'li:no], *liberaci* (dal male) 'szabadíts meg a gonosztól' u. [libe'rat:ʃi].

(c) Az előző jelenséggel épp ellentétesen, bizonyos hosszú mássalhangzók spontán rövidülésnek vannak kitéve az ungherianóban. Míg a nyúlás jellemzően az olasz szavak utolsó rövid mássalhangzóját érinti, úgy a rövidülés jellemzően az utolsó előtti hosszút, pl.: *cappella* 'kápolna' > u. [ka'pɛl:a], *cappotto* 'kabát' [ka'pot:o], *uccello* 'madár' > u. [u'tʃɛl:o], *marrone* 'barna' > u. [ma'ro:nɛ], *cappuccino* 'kapucsínó' > u. [kaput:'ʃi:no] / [kap:u'tʃi:no], *Boccaccio* > u. [bo'kat:ʃo], *cannelloni* 'tésztafajta' > u. [kanɛl':o:ni] stb. A rövidülés egyik fontos

⁹ Külön figyelmet érdemel az alveoláris affrikáták ([ts, dz]) [j]-vel való találkozása: ebben az esetben az affrikáták az olaszban hosszúk, pl.: *grazie* 'köszönet' ['gra:t:sje], *correzione* 'javítás' [kor:et'sjo:ne], *vizio* 'káros szenvedély' ['vi:t:sjo] stb. (vö. Krämer, 2009: 57); ám az ungherianóban jellemzően rövidek, pl.: u. ['gra:ts(i)je], [kor:ets(i)'jo:ne], ['vi:ts(i)jo] stb.

¹⁰ A jelenség alkalmas optimalitáselméletben való megközelítésre, ahol különböző fonológiai korlátok a felelősek az alakok létrejöttéért, így a nyúlásra többféle magyarázat is adható (l. Huszthy, 2016b).

oka, hogy a magyar fonológiában erősen jelöltek az egymás melletti zárt szótagok (ami az OCP jelenségkörébe tartozik), ezért a beszélők az első zárt szótagot nyílttá alakítják a hosszú mássalhangzó rövidítésével (vö. Huszthy, 2016b).

(d) Előfordul, hogy bizonyos olasz szavakban egyszerre jelenik meg nyúlás és rövidülés. Ennek számos fonológiai oka lehet (részletes elemzésért l. Huszthy, 2016b), a legegyszerűbb magyarázat a *hosszmetatézis*, vagyis a „hosszúságcsere”: az érintett mássalhangzók időtartama spontán megcserélődik. Olaszórákon rögzített példák: *tappeto* 'szőnyeg' > u. [ta'pet:o], *cioccolato* 'csoki' > u. [tʃoko'lat:o], *preoccupare* 'aggódik' > u. [preoku'p:a:rɛ], *occasione* 'alkalom' > u. [okas:i'jo:nɛ], *improvvisare* 'rögtönöz' > u. [improvid':za:rɛ], *Grosseto* > u. [gro'set:o] stb.¹¹

2.4. Zöngésségi hasonulás az olaszban

Az olasz nyelvben és változataiban igen különlegesen működik a zöngésségi hasonulás, mégpedig úgy, hogy azt valószínűleg egyetlen olaszul tanuló sem tudja megvalósítani. Az olaszban ritkák a zörejhangkapcsolatok, fonotaktikailag csak [s]+mássalhangzó kapcsolata (továbbiakban /sC/) engedélyezett. Más zörejhangkapcsolatok esetén (amelyek többnyire jövevényszavakban bukkannak fel) az olaszok egyáltalán nem alkalmaznak zöngésségi hasonulást, pl.: *a[bs]ide* 'apszis', *a[fg]ano* 'afgán', *su[dk]oreano* 'délkoreai', *e[kdz]ema* 'ekcéma', *su[bk]ultura* 'szubkultúra', *bo[bk]at*, *vo[dk]a*, *Anita E[kb]erg*, *M[ekd]onald's* stb. (l. Huszthy, 2019b, 2021). Az ehhez hasonló szavak az ungherianóban mind zöngésségi hasonulással realizálódnak, pl.: u. *a[ps]ide*, u. *a[vg]ano*, u. *su[tk]oreano* stb. Ám ez enyhe akcentuselemnek számít mindössze, ugyanis a zöngésségi hasonulás hiánya szinte egyáltalán nem hallható. Ráadásul a beszélőket megtéveszti a percepció, a magyarok például akkor is észlelnek zöngésségi hasonulást az olasz szavakban, ha az akusztikusan nincs jelen (pl. az *a[fg]ano* szó olasz kiejtését *a[vg]ano*-nak hallják).¹²

Az /sC/-kapcsolatok az előzőkkel ellentétben részt vesznek a zöngésségi hasonulásban, ám nem úgy, ahogy az a magyar nyelvben megszokott. Az akcentuselemzés nézőpontjából itt egy olyan fonológiai jelenséggel állunk szemben, mely L1-ben és L2-ben is megvan, ám máshogy működik: így nehezen kontrollálható akcentuselemekhez vezethet a nyelvtanulók számára.

Az [s] zengőhangok ([m, n, l, r]) és a [v] előtt is [z]-vé válik az olasz kiejtésben, pl.: [z]malto 'zománc', [z]nello 'karcsú', [z]litta 'szánkó' [z]rugginire 'rozsdátlanít', [z]viluppo 'fejlődés' stb. (vö. Bertinetto & Loporcaro, 2005: 134). A magyarban ellenben a zengőhangok és a [v] nem váltják ki a zöngésségi

¹¹ Mindezek a mássalhangzónyúlási és -rövidülési folyamatok szórványosan a magyar nyelv olasz jövevényszavaiban is megfigyelhetők, pl.: o. *fusilli* 'csavart tészta' > m. *fusszili*, o. *lapilli* 'vulkáni kőtörmelék' > m. *lappili*, o. *Tommaso* > u. *Tomasso*, *Michelangelo Buonarroti* > *Buonarotti*, *Dino Buzzati* > *Buzatti* stb. (Huszthy, 2016b).

¹² Utóbbi példa egy kísérlet után végzett impresszionisztikus „mellékkísérlet” eredménye, amit szükséges lenne további percepció vizsgálatokkal megerősíteni (vö. 4. rész).

hasonulást, pl.: *eszme, kaszni, foszlik, észrevesz, kúszva* stb. (Siptár & Törkenczy, 2000: 76–82; Siptár & Szentgyörgyi, 2013: 12).

A zengőhang előtti [s]-zöngésülés az olasz nyelv újabb jövevényszavaiban is lejátszódik, tehát produktív jelenségről van szó; pl.: [z]mog 'szmog', [z]nob 'sznob', [z]lide 'slide', [z]watch 'Swatch' stb. (vö. Bertinotto, 1999, 2004). A nyelvtanulókat még a helyesírás sem segíti, mert az olaszban az [s] és a [z] is „s” betűvel van írva. Az ungherianóban jellemzően csak azokban a szavakban jelenik meg [z], amelyeket a nyelvtanulók eleve azzal ejtve tanulnak meg (pl.: [z]litta, [z]morfia 'grimasz', bi[z]nonno 'dédapa', tra[z]loco 'költözés', [z]vizzera 'Svájc' stb.). Új vagy ritka szavakban azonban a magyarok rendszerint [s]-t ejtenek zengőhangok előtt, pl.: o. [z]meraldo 'smaragd' ~ u. [s]meraldo, o. di[z]ragione 'oktalanság' ~ u. di[s]ragione, o. [z]logan 'szlogen' ~ u. [s]logan, o. [z]nack 'rágcsa' ~ u. [s]nack, o. [z]vedese 'svéd' ~ u. [s]vedese stb.

3. Magánhangzók

3.1. A magánhangzókészletek összevetése

Ha összevetjük a magyar és az olasz nyelv köznyelvi beszédhangállományát, a mássalhangzókhoz hasonlóan szintén csak egyetlen rést találunk a magyar szegmentumkészletben az olaszhoz képest: hiányzik a nyílt o [ɔ].¹³ Ennek ellenére a magánhangzók ejtésének terén jóval markánsabb akcentuselemek jellemzik az ungherianót a mássalhangzókhoz képest, mind fonetikai, mind fonológiai szempontból.

Amikor magyarok olaszul kezdenek tanulni, eleinte minden [ɔ]-t [o]-val helyettesítenek, sőt még el nem sajátítják a képzését, minden [ɔ]-t [o]-ként is hallanak. A magyar hangkészletből hiányzó magánhangzó ejtését nem nehéz elsajátítani, ugyanis artikulációs szempontból az [ɔ] félúton helyezkedik el az [o] és a magyar a [ɒ] között. Képzési helyét tehát ezen a vertikális tengelyen mozogva érdemes kikeresni. További gyakorláshoz olyan szavakat vagy kifejezéseket célszerű választani, melyekben [ɔ] és [o] váltakozik, pl.: [o]ttant[ɔ]tt[o] 'nyolcvannyolc', n[o]vantan[ɔ:]ve 'kilencvenkilenc', [o]r[o]l[ɔ:]gi[o] d'[ɔ:]r[o] 'aranyóra', par[ɔ:]la d'[o]n[o:]re 'becsületszó', c[o]ntr[o]sf[ɔ]rz[o] 'ellenező' stb.

Az ungherianóban megjelenő akcentuselemeket nem is az [ɔ] elsajátítása, hanem annak külön fonológiai viselkedése okozza. Emiatt akik meg is tanulják kiejteni, nem tudják megfelelően használni, és ez adott esetben még több akcentuselemhez vezethet, mintha egyáltalán nem használnák.¹⁴

A magyarok által magas szinten beszélt olaszban leírhatatlanul rendszertelen az [ɔ] előfordulása, az leginkább analógiás úton (vagy használat alapú fonológiai keretben) közelíthető meg. A beszélők azokban a szavakban, melyeket [ɔ]-val

¹³ Korábban a magyar fonetikai szakirodalom [ɔ]-val jelölte a magyar a-t (vö. Kassai, 1998; Siptár & Törkenczy, 2000), itt erre a később hagyományossá vált [ɒ] jelölést alkalmazzuk (vö. Gósy, 2004), már csak az olasz nyílt o [ɔ]-tól való megkülönböztetés miatt is.

¹⁴ Az olasz dialektusok egy részében (pl. Dél-Pugliában) ugyanis nincs meg a nyílt [ɔ], így aki nem használja, nyelvjárási ejtés mögé is rejtheti ezt a hiányt.

tanultak meg, többnyire jól alkalmazzák (bár itt is előfordul variáció), a többiben teljesen találomra. Nem ritkán hiperkorrekcióval is találkozhatunk, főleg a hosszú [o:] hiperkorrekt [ɔ:] -ra való cseréjével, pl.: o. *all[o:]ra* 'tehát' ~ u. *all[ɔ:]ra*, o. *cr[o:]ce* 'kereszt' ~ u. *cr[ɔ:]ce*, o. *pers[o:]na* 'személy' ~ u. *pers[ɔ:]na* stb.

A magánhangzók akusztikai szerkezetét tekintve a magyar és az olasz hangkészletében egyaránt megtalálható (flegei terminológia szerint *azonos*, vö. 1.2.) hangok között sincs teljes egyezés. Bár az olaszban jelentős dialektális eltérések is tapasztalhatók a szubsztenderdek között, a felső állású magánhangzók jellemzően zártabbak a magyarok kiejtésében bármely olasz változathoz képest: az [i, u] első formánsa átlagosan 20–30 Hz-cel alacsonyabb a magyar, mint az olasz köznyelvben (vö. Gósy, 2004: 116; Bertinetto & Loporcaro, 2005: 136; Huszthy, 2016a: 163–168). Ez az apró „kijavíthatatlan” fonetikai eltérés azonban nem számít akcentuselemnek, mert percepciósan alig észlelhető, és amelyik olasz észre is veszi, inkább dialektális elemnek gondolja, mint idegenszerű ejtismódnak.

Az alsó nyelvállású centrális [a] akusztikai szerkezete szinte teljesen megegyezik a magyarban és az olaszban (vö. Huszthy, 2016a), így az ungherianóban megjelenő [a]-k egyáltalán nem tűnnek olasztalannak.

A legtöbb gond a középállású magánhangzókkal adódik: az [o]-val, az [e]-vel és az [ɛ]-vel. Ezek mind a magyarban, mind az olaszban fonéma-értékűek, ám eloszlásukat teljesen más fonológiai elvek vezérlik a két nyelvben, és akusztikai szerkezetük is jelentősen eltér: valójában fonetikailag nem is három, hanem hat különböző magánhangzóval van dolgunk. A milánói, firenzei és római szubsztenderdben is mindhárom hang zártabb a magyar köznyelvi változathoz képest: első formánsuk 50–70 Hz-cel alacsonyabb frekvenciájú (vö. Gósy, 2004: 116; Bertinetto & Loporcaro, 2005: 136; Huszthy, 2016a: 163–168).

Az olasz [e] tehát a magyar [e]-nél magasabb nyelvállású, az [i]-hez közelít, az olasz [ɛ] a magyar [ɛ] és [e] között áll, az olasz [o] ejtése pedig a magyar [o] és [u] közé tehető. Az ungherianónak ez a fonetikai akcentuseleme nem kivédhető, ám az olasz nyelv dialektális változatossága miatt jól rejthető (nyelvjárási elemnek álcázva). A magyar és olasz magánhangzók közti akusztikus különbség természetesen tudatosan csökkenthető, sok magyar olaszul tanuló próbál olaszosabb [ɛ]-ket és [e]-ket formálni, ám ezek artikulációs pontja nem stabil (leginkább az internyelvre jellemző köztes hangok jönnek így létre, vö. Major, 1998; Keys, 2001). Megjegyzendő, hogy a középállású magánhangzók artikulációja könnyebben alakítható, mint a felső állásúaké, így az [i] és [u] mindig „magyaros” marad az ungherianóban, ám ez jóval kevésbé feltűnő.

A magyar akcentus legfontosabb jegyei ugyanakkor nem is a fonetika, hanem a fonológia számlájára írhatók a magánhangzók esetében is: az ungheriano főleg a középállású palatálisok [ɛ, e] rossz használatáról (3.2.) és a magánhangzók hosszának „olasztalanságáról” ismerszik meg (3.4., 3.6. és 3.7.).

3.2. Az „e” és az „é” esete

A középállású palatálisokat külön is kiemelem, mert az ungheriano egyik legmarkánsabb akcentuseleme kötődik hozzájuk. Az előző részben megállapított akusztikus különbségek ellenére ugyanazt az átírási konvenciót használjuk a magyar és az olasz „e”-re [ɛ] és „é”-re [e].¹⁵ A magyarban [ɛ] és [e] fonológiai különbsége kizárólag hosszúsági alapú, az első rövid, a második hosszú (vö. Siptár & Törkenczy, 2000: 57). Az olaszban ellenben mindkét magánhangzó lehet hosszú és rövid is, ám az [ɛ] és a hosszú [e:] csak hangsúlyos szótagban fordul elő (vö. Krämer, 2009: 51). Ez a fonológiai interferencia L1 és L2 között számos alkalommal vezet a két magánhangzó-fonéma egymással való helyettesítéséhez az ungherianóban.

Az olaszban diakrón okoknál fogva lexikálisan adott, hogy melyik szóban fordul elő [ɛ], amely sokkal ritkább az [e]-nél (vö. Nespó, 1993; Loporcaro, 2009). Az ungherianóban [ɛ] és [e] eloszlása szinkrón szabályok szerint történik, a magyar fonológia hatására, és az [ɛ] jóval gyakoribb az [e]-nél.

(a) A legáltalánosabb helyettesítési tendencia az ungherianóban a rövid olasz [e]-k magyar [ɛ]-re cserélése, pl.: o. *pesce* 'hal' ['peʃ:e] > u. ['peʃ:ɛ], o. *verde* 'zöld' ['verde] > u. ['vɛrde], o. *stelle* 'csillagok' ['stel:e] > u. ['stel:ɛ], o. *vedere* 'lát' [ve'de:re] > u. [vɛ'de:re], o. *ungherese* 'magyar' [unʒe're:ze] > u. [unʒɛ're:ze] stb. Mivel az olaszban hosszú magánhangzó csak hangsúlyos nyílt szótagban fordul elő, a legtöbb középállású palatális magánhangzó rövid [e], melyek az ungherianóban következetesen [ɛ]-re cserélődnek, ez tehát az akcentus egyik legmeghatározóbb eleme.

(b) A fenténél némivel ritkább tendencia az olasz hosszú [ɛ:] k magyar [e:] -re cserélése. Mivel a magánhangzók hosszúsága és hangsúlyossága okán ebben a pozícióban könnyebben kontrollálható az artikuláció, ez a magyar akcentusban is kisebb hibafaktornak számít; ennek ellenére nem ritka az [ɛ:] > [e:] csere az olaszul legmagasabb szinten beszélők esetében sem, pl.: o. *treno* 'vonat' ['trɛ:no] > u. ['tre:no], o. *cielo* 'ég' ['tʃɛ:lo] > u. ['tʃe:lo], o. *idea* 'ötlet' [i'dɛ:a] > u. [i'de:a], o. *tema* 'téma' ['tɛ:ma] > u. ['te:ma], o. *biblioteca* 'könyvtár' [biblijo'tɛ:ka] > u. [biblijo'te:ka], o. *serio* 'komoly' ['sɛ:rjo] > u. ['se:r(i)jo], o. *ieri* 'tegnap' ['jɛ:ri] > u. ['(i)je:ri] stb.

(c) A fent említett kétféle csere gyakran párhuzamosan is lezajlik egyazon szóban, ezek a szavak az ungheriano zászlóshajói, pl.: o. *insieme* 'együtt' [in'sjɛ:me] > u. [ins(i)'je:mɛ], o. *meteo* 'időjárás' ['mɛ:teo] > u. ['me:tɛo], o. *severo* 'szigorú' [se've:ro] > u. [sɛ've:ro], o. *crudele* 'kegyetlen' [kru'dɛ:le] > u. [kru'de:lɛ], o. *miele* 'méz' ['mjɛ:le] > u. [m(i)'je:lɛ], o. *ingegnere* 'mérnök'

¹⁵ Egy előzetes, impresszionisztikus percepciókísérlet eredményei alapján, a középállású magánhangzók akusztikai különbségei ellenére az olaszok a magyar [ɛ]-ben [ɛ]-t ismernek fel, míg a magyar [e]-ben [e]-t, az [o]-ban pedig [o]-t. Mindez további megerősítésre szorult újabb kontrollált kísérletek keretében (vö. 4. rész), de rávilágít arra, hogy a minimális akusztikai különbségeknél fontosabb a percepció és a fonológia szerepe az akcentusok elemzése során.

[indʒɛn'ɛ:re] > u. [indʒɛ'ne:re], o. *idee* 'ötletek' [i'dɛ:ɛ] > u. [i'de:ɛ], o. *trincee* 'lövészárkok' [trin'tʃɛ:ɛ] > u. [trin'tʃe:ɛ] stb.

A középállású palatális magánhangzók „magyaros” cseréjére a 3.6. részben is visszatérünk.

3.3. Diftongus és hiátus

Az olasz nyelvben [i] és [u] más magánhangzóval való találkozásakor diftongus képződik, és a magánhangzók közelítőhanggá (vagy olasz terminológia szerint félmagánhangzóvá) alakulnak: [i] > [j], [u] > [w], pl. *iato* 'hiátus' ['ja:to], *uomo* 'ember' ['wɔ:mo] (vö. Nespör, 1993). Az ungherianóban (főleg kezdő nyelvtanulók esetében) ez az átalakulás nem történik meg, a szomszédos magánhangzók teljes értékű magánhangzóként jelennek meg a kiejtésben, hiátust alkotva, ám a [j] vagy a [w] ennek ellenére is megjelenik a magyar akcentusban, hiátustöltő elemként (vö. Siptár, 2002).

A diftongizálódás elmaradása az ungherianóban azt eredményezi, hogy az olasz szavak egy szótaggal hosszabbak lesznek az eredeti kiejtéshez képest. Ez mind az emelkedő, mind az eső diftongusokra igaz, pl.: o. *chiesa* 'templom' ['kʲɛ:za] ~ u. [ki'je:za], o. *piano* 'lassan' ['pja:no] ~ u. [pi'ja:no], o. *cuore* 'szív' ['kwɔ:re] ~ u. [ku'wo:re], o. *suolo* 'talaj' ['swɔ:lo] ~ u. [su'wo:lo]; o. *laico* 'laikus' ['la:jko] ~ u. ['la:jiko], o. *gratuito* 'ingyenes' [gra'tu:jto] ~ u. [gra'tu:(w)ito] / [gratu'(w)i:to], o. *euro* ['ɛ:wro] ~ u. ['ɛ:(w)uro], o. *aula* 'terem' ['a:wla] ~ u. ['a:(w)ula] stb.

A diftongizálódás elmaradásához az 1.4. részben említett kérdőív is szolgáltat adatokat a fenti, olaszórák alkalmával felvett példákon túl, így az olasz diftongusok külön szótagolása a szavak egy szótaggal való megtoldását, és opcionálisan a [j] és [w] hiátustöltő elemek betoldását jelenti (néhány kiragadott példa az adatközlők kérdőívben elkövetett hibáiból: *e|u|ro*, *gra|tu|i|to*, *a|zi|o|ne*, *in|si|e|me*, *gra|zi|e* stb.).

Mikor úgy kerül egymás mellé két magánhangzó, hogy nem alkotnak diftongust, az olasz és a magyar fonológia jellemzően eltérő hiátusfeloldási stratégiákat alkalmaz, ennek interferenciája újabb akcentuselemekhez vezethet az ungherianóban. A legáltalánosabb olasz stratégia a szóhatáron egymás mellé kerülő magánhangzók esetében az első magánhangzó törlése, pl.: *scrivon(o) un esame* 'vizsgát írnak', *essend(o) entrato* 'belépvén', *son(o) entrati* 'beléptek', *molt(a) aqua* 'sok víz', *bambin(i) intelligenti* 'okos gyerekek' stb. (Krämer, 2009: 238).¹⁶ Az ungherianóban ellenben a legáltalánosabb stratégia ugyanebben a helyzetben a magánhangzók megőrzése és a második mellékhangsúllyal való kiemelése (a bemeneti elemek megőrzésére való törekvés egyébként közös tulajdonsága az idegen akcentusoknak), pl.: *son[o,ɛ]ntrati*, *molt[a,a]qua*, *bambin[i,i]ntelligenti* stb.

¹⁶ Az olaszban ugyanez a stratégia volt érvényben diakroniában kisebb morfémahatárokon is, pl.: *fiore+aio* > *fioraio* 'virágárus', *fama+oso* > *famoso* 'híres' stb. (Krämer, 2009: 238).

Ha szón belül fordul elő két azonos magánhangzó, azok az olaszban egy hosszúvá olvadnak össze, míg az ungheriano az imént említett stratégiát választja, pl.: o. v[e:]mente 'vehemens' ~ u. v[ε,ε]mente, o. c[o:]perare 'kooperál' ~ u. c[o,o]perare, o. lav[a:]uto 'autómosó' ~ u. lav[a,a]uto, o. lignee 'fából készült' ['liɲ:e:] ~ u. ['liɲ:ε,ε] stb.¹⁷

3.4. Hangsúlytalan hosszú magánhangzók az ungherianóban

Az olaszban hosszú magánhangzók csak hangsúlyos nyílt szótagban fordulnak elő (ez alól az egyetlen kivétel az előző részben látott, hiátushelyzetben létrejövő magánhangzó-összeolvadás). Az olaszul tudó magyarok ezzel többnyire tisztában is vannak, ám előfordul, hogy a tipikus magyar szóeleji hangsúlyozás hatására az ungherianóban is áthelyeződik a szóhangsúly az olasz szavak elejére.

Ez nem egyenlő azzal az esettel, mikor a magyarok eltévesztik a szóhangsúly helyzetét (l. 3.7.). Épp az rá a bizonyíték, hogy az eredetileg hangsúlyos magánhangzó hosszú marad (tehát az olasz hangsúly fonológiai következményei megmaradnak), ám maga a hangsúly elvándorol, és a szó elejére kerül, pl.: o. strut['tu:]ra 'struktúra' > u. [']strutt[u:]ra, o. cor['ti:]le 'udvar' > u. [']kort[i:]le, o. diret['to:]re 'igazgató' > u. [']dirett[o:]re, o. fe['nɔ:]meno 'jelenség' > u. [']fen[o:]meno, o. biblio['tɛ:]ca 'könyvtár' ~ u. [']bibliot[e:]ca, o. caccia['vi:]te 'csavarhúzó' > u. [']cacciav[i:]te stb. Tehát az ungherianóban létrejöhetnek hangsúlytalan hosszú magánhangzók, ami az olasz fonológiával ellentétes, így akcentuselemnek számít.¹⁸

3.5. Svá-betoldások elmaradása az ungherianóban

Az olasz fonotaktika szigorúságáról többször esett már szó, a hangsorépítési korlátozások hátterében a szótagszerkezet áll. Az olasz fonológia ún. kódafeltétele (*coda condition*), hogy szótagzárlatban csak egyetlen elem, zengőhang vagy gemináta fele szerepelhet (Krämer, 2009: 137, 2022: 570). Tehát a *par-te* 'rész' és a *pat-to* 'paktum' jól formált szavak, a latin *pac-tum* nem az, ezért is oldódott fel nyelvtörténetileg a zárhangkapcsolat (*pa[kt]um* > *pa[t:]o*).

Azok a jövevényszavak, melyek megszegnék ezt a fonotaktikai szabályszerűséget, különös kiejtést kapnak a mai olasz nyelvben: megtoldódnak egy teljesen centrális magánhangzóval (svával [ə]), amely kettészótagolja a jelölt

¹⁷ Azonos magánhangzók találkozásakor az ungherianóban olykor hiátustöltő gégezárhang-betoldás is megfigyelhető, pl.: *molt[a,ʔa]qua*, *c[o,ʔo]perare* stb. (Huszthy, 2016a).

¹⁸ Hasonló hangsúly-áthelyeződéshez az emfázis is hozzájárulhat. Egy korábbi kísérlet részeként (Huszthy, 2013a) egy elképzelt dialógus két mondatát mondtam ki olasz szakos egyetemistákkal: *Ho comprato un canguro. Un canguro??? 'Vettem egy kengurut. Egy kengurut???' A canguro 'kenguru' [kaɲ'gu:ro] szó hangsúlyozását többen eleve elrontották (> u. ['kanguro], vö. 3.7.), ám aki jól ejtette ki az első mondatban ([kaɲ'gu:ro]), az a második mondat emfatikus visszakérdezésénél az első szótagra csúsztatta a hangsúlyt, az [u] hosszúságát megőrizve: ['kaɲgu:ro]. Tehát hiába volt tisztában a hangsúly eredeti helyzetével, az emfázis kibillentette ebből.*

mássalhangzó-torlódást, és így egy szótaggal bővíti a szót is (pl. az olaszok latinul olvasva a *pactum* szót [pak:ətum]-nak ejtik).

Ennek eredményeképpen azok az egy szótagú olasz szavak, melyek két mássalhangzóra végződnek, a kiejtésben valójában nem is egy, hanem két szótagúak, pl.: *est* 'kelet' ['ɛstə], *nord* 'észak' ['nɔrdə], *film* ['filmə], *flirt* 'flört' ['flɛrtə], *boss* 'maffiavezér' ['bɔs:ə], *mais* 'főtt kukorica' ['majsə], *stress* ['stres:ə], *bluff* ['blɛf:ə] stb.

Ennek oka, hogy a kódában nem állhat két mássalhangzó, tehát a másodiknak új szótagot kell alkotnia; mivel szótag nem létezik magánhangzó nélkül, a legjelöletlenebb magánhangzó toldódik be az új szótag magjául, ez pedig a svá. Csakhogy a magyar fonológiában nincsenek ilyen megszorítások, a magyar szótag kódája kételemű lehet (vö. Siptár & Törkenczy, 2000: 106). Ezért a magyar olaszul tanulók képesek kiejteni ezeket a szavakat svá-betoldás nélkül is, mitöbb, általában így is tesznek, pl.: u. [ɛst], [nɔrd], [film] stb.; ez a kiejtés viszont, bár pontosabb, egyben olasztalanabb is.

Azokban az idegen szavakban és tulajdonnevekben, melyekben kettőnél több mássalhangzó torlódik, ugyanez a svá-betoldási folyamat játszódik le az olasz kiejtésben, és ez jellemzően ugyanígy elmarad az ungherianóban. Sőt, utóbbiban inkább egyszerűsítési folyamatok szoktak lejátszódni (pl. hármas torlódásból a középső mássalhangzó törlése) a magyar fonológiához hűen, pl.: o. *ping*[ə]*pong*[ə] ~ u. *pi*[m]*pong*, o. *art*[ə] *déco* ~ u. *ar*[Ø] *déco*, o. *hard*[ə]*rock*[ə], o. *fast*[ə]*food* stb.¹⁹

3.6. Rövid hangsúlyos magánhangzók nyílt szótagban

A magyar és az olasz szótagszerkezet között nemcsak a kóda, hanem a nyitány elemeinek maximális számában is különbség van, ugyanis míg az olaszban lehetséges a kételemű szótagkezdet (Krämer, 2009: 130, 2022: 568), a magyarban nem (Siptár & Törkenczy, 2000: 103). Eszerint egy fonotaktikailag jól formált hármas mássalhangzócsoporthoz az olaszban és az ungherianóban másképp szótagolózik, pl. o. *ven-tre* 'gyomor' ~ u. *vent-re*.

Ugyanez az oka annak, hogy a zöreijhang és likvida által formált kapcsolatok (továbbiakban TR) az olaszban egybeszótagolódnak, a magyarban pedig külön, ami több ungherianóra jellemző akcentuselemet is eredményez. Az 1.4. részben említett kérdőív többek között TR-kapcsolatokkal való szótagolási feladatokat tartalmazott, és ezeket egyik magyar adatközlő sem oldotta meg hibátlanul.

A félreszótagolás egyik eredménye, hogy az ungherianóban megjelennek rövid hangsúlyos magánhangzók nyílt szótagban. Az olaszban ilyenek nem léteznek, a hangsúlyos magánhangzó kötelezően megnyúlik nyílt szótagban, pl. *ca-ro* 'drága'

¹⁹ Az efféle tendencia általánosságban is jellemzője az idegen akcentusoknak, ti. hogy a beszélők a mindkét nyelven idegennek számító elemeket (nemzetközi szavakat, tulajdonneveket stb.) saját anyanyelvük fonológiájának megfelelően ejtik ki az adott idegen nyelven beszélve is.

[ka:ro], de: *car-ro* 'kocsi' [kar:o], *car-ta* 'kártya' [karta]; ezt a magyar olaszul tanulók is érzik, és többnyire jól is alkalmazzák.

Mivel a TR-csoportok egy szótagot alkotnak az olaszban, az azt megelőző hangsúlyos magánhangzók is megnyúlnak, hiszen nyílt szótagban állnak, pl.: o. *vetro* 'üveg' ['ve:tro], o. *allegro* 'vidám' [al':e:gro], o. *litro* 'liter' ['li:tro], o. *ottobre* 'október' [ot':o:bre], o. *sopra* 'fent' ['so:pra], o. *lacrima* 'könny' ['la:krima] stb.

Az ungherianóban azonban ugyanezek a magánhangzók jellemzően rövidek maradnak, pl.: ['vetro], [al':egro], ['litro], [ot':obre], ['sopra], ['lakrima] stb.²⁰ Ennek az az oka, hogy a magyarok spontán kettészótagolják a TR-csoportokat, így a hangsúlyos szótagot zártnak érzik, tehát feleslegessé válik a magánhangzó megnyújtása (pl. u. *vet-ro* [vet.ro], ellentétben a *vero* 'igaz' szóval: u. ['ve:ro]). A nyújtás elmaradása olykor [e:] > [ɛ] cserével is járhat (mint a *vetro* és az *allegro* esetében) a magánhangzó rövidsége okán (vö. 3.2. rész).

3.7. A hangsúly megválasztása

Az olasz szabad szóhangsúlyú nyelv, így a hangsúlyos szótag megválasztása minden olaszul tanuló számára nehézségeket okoz, főleg több szótagú (ritkábban használt vagy új) szavak esetén. A hangsúly helyzete diakrón okokra vezethető vissza az olaszban (vö. Krämer, 2009: 155–160), tehát az lexikálisan adott, változatlan, így nem lehet benne „logikát találni”. Ellenben a magyar olaszul beszélők visszatérő hangsúlykiosztási hibái alapján úgy tűnik, hogy az ungheriano egy levezethető, szinkrón „logika” mentén keresi a hangsúlyt az olasz szavakban, aminek a háttérében ugyancsak a magyar szótagszerkezet áll.

A hangsúly az olasz szavak utolsó három szótagjának bármelyikére eshet, ám a véghangsúly meglehetősen ritka, valamint a helyesírás is jelöli, így azzal itt nem foglalkozunk.²¹ A fő dilemma tehát a hangsúly utolsó előtti vagy az az előtti szótagon való elhelyezését érinti (ez elvétele jelentésmegkülönböztető szerepű is lehet, pl. *capìto* 'értettem' ~ *càpito* 'megesik velem'). Az ungherianóból nyert adatok alapján (l. többek között az 1.4. pontban látott kérdőívet) négy magyar akcentusra jellemző hangsúlyozási minta rajzolódik ki.²²

²⁰ Az adatokat a kérdőívben látott magánhangzó-hosszúsági teszt eredményei is megerősítik (l. 1.2./d).

²¹ Ez nem jelenti, hogy véghangsúlyos szavaknál ne jellemzné hangsúlytévesztés az ungherianót. Ezek az akcentuselemek a 3.4. rész alá tartoznak, ugyanis leginkább első szótagi hangsúlyozás szokott előfordulni az ungherianóban, ám ezzel párhuzamosan többnyire megnyúlik az utolsó magánhangzó is, pl.: o. *città* 'város' [tʃit':a] > u. ['tʃit:a:], o. *caffè* 'kávè' [kaf':ɛ] > u. ['kaf(:)ɛ:], o. *gioventù* 'fiatalság' [dʒoven'tu] > u. ['dʒoventu(:)], o. *darò* 'adni fogok' [da'rɔ] > u. ['daro:] stb. Ez egyszerre két akcentuselemet is jelent, mert az olasz kiejtésben minden szó végi magánhangzó rövid (vö. Nespör, 1993), az ungherianóban ellenben a véghangsúlyos magánhangzók megnyúlnak a magyar fonológia interferenciájára, míg a hangsúly párhuzamosan elvándorol az első szótagra (vö. Huszthy, 2016a).

²² Érdemes megjegyezni, hogy a szógyakoriság „összezavarhatja” a grammatikát: a szavakat lexikális hangsúllyal együtt is meg tudjuk tanulni és tárolni, ilyenkor a grammatikának nincs esélye újra kiosztani a hangsúlyt, vagyis az ungherianóra jellemző hibákat megmutatni (így a szinkrón magyar fonológiába betekintést nyújtani). A szóhangsúly eltévesztése tehát főként ritkábban használt szavakra jellemző (bár olykor gyakoribb szavaknál is előfordul hibásan rögzült szóhangsúly).

(a) Ha az olasz szavak utolsó előtti szótagja nyílt, az azt megelőző pedig zárt (ZNy-minta), a magyarok főként a zárt (utolsó előtti előtti) szótagra helyezik a hangsúlyt,²³ pl.: o. *cornice* 'keret' ~ u. *còrnice*, o. *graffito* 'grafiti' ~ u. *gràffito*, o. *pantèra* 'párduc' ~ u. *pàntera*, o. *nocciòla* 'mogyoró' ~ u. *nòcciola*, o. *appendice* 'melléklet' ~ u. *appèndice*, o. *intrigo* 'intrika' ~ u. *ìntrigo*, o. *Carmèla* ~ u. *Càrmela* stb. A felsorolt példákban a magyarok „öszönösen” eltévesztik az olasz szavak hangsúlyozását, más ZNy-mintájú szavakban ellenben „öszönösen” eltalálják (hiszen az olaszban mindkét hangsúlyozásra akad példa), mint a következőkben: *fàbbrica* 'gyár', *gàmbero* 'rákocska', *pàllido* 'sápadt', *impari* 'páratlan' stb. (A *fabbrica*, *gambèro*, *pallido* hiperkorrekt alakok csak elvétele fordulnak elő az ungherianóban.)

A zárt szótagi hangsúlyozás nem a tipikus első szótagi magyar hangsúly hatására történik ezekben a szavakban (azzal a 3.4. részben foglalkoztunk). Mindez az olasz szótagsúly-érzékenység átvételének köszönhető, ami miatt a hangsúlyos szótagnak az olaszban nehéznek kell lennie (tehát hosszú magánhangzót vagy kódamássalhangzót kell tartalmaznia; vö. Krämer, 2009: 134). Csakhogy az ungherianóban történik egy fonológiai félreértés. Az olasz szavakban a hangsúly lexikálisan adott, így ha az nyílt szótagra esne, a magánhangzó megnyúlik (vö. *cornice* [kor'ni:tʃe]). Az ungheriano ellenben nem tud a mélyszerkezeti hangsúlyról (legalábbis dilemmahelyzetben), így egy már eleve nehéz szótagot keres, hogy a hangsúlyt ráhelyezhesse: ez pedig a szavak zárt szótagja (vö. *cornice* > u. ['kornitʃe]). Ezáltal a magyar akcentus egy „feleslegesnek tűnő” magánhangzónyújtást is megspórol.

(b) Az előzővel megegyező hangsúlykiosztási mintázatot találjuk meg azokban a szavakban is, melyek utolsó előtti szótagja zárt, az azt megelőző pedig nyílt (NyZ-minta). Az ungheriano itt is az eleve zárt szótagot keresi szinkroniában, attól függetlenül, hogy mi volt az olasz hangsúlykiosztás diakroniában. A következő szavakban magyar anyanyelvűek gyakran eltévesztik a hangsúlyt (ebbe pedig a TR-kapcsolatok magyaros kettészótagolása is belejátszik): o. *ànatra* 'kacsa' ~ u. *anàtra*, o. *cèlebre* 'híres' ~ u. *celèbre*, o. *pènetra* 'áthatol' ~ u. *penètra*, o. *àrista* 'karaj' ~ u. *arìsta*, o. *Tàranto* ~ u. *Tarànto* stb. Más szavakban pedig ugyanezen logika mentén eltalálják a hangsúly helyét, mert az véletlenül az olaszban is úgy van: o. *volànte* 'kormány', *manòvra* 'manőver', *aràtro* 'eke' stb. (A *vòlante*, *mànovra*, *àratro* ellenhangsúlyozás ugyancsak elenyésző és hiperkorrektnak tekinthető.)

Az (a) és (b) pontban felsoroltak viszonylag következetes mintázatok az ungherianóban. A lényeg tehát, hogy mivel az ungherianónak nincs hozzáférése a diakroniában rögzült, lexikális szóhangsúlyhoz, fonológiai alapon keres megfelelő szótagot a hangsúlynak, és a nyílt szótagi magánhangzónyújtás helyett a zárt szótagot választja.

²³ A példákban a hangsúlyt balra dőlő ékezzel jelölöm.

(c) Azokban a szavakban, melyek utolsó előtti és az előtti szótagja is zárt (ZZ-minta), a magyarok jellemzően az utolsó előtti hangszúlyozzák, pl.: o. *màndorla* 'mandula' ~ u. *mandòrla*, o. *càttedra* 'katedra' ~ u. *cattèdra*, o. *àrbitro* 'bíró' ~ u. *arbitro*, o. *àlbatro* 'albatrosz' ~ u. *albàtro*, o. *Òtranto* ~ u. *Otrànto* stb. És ugyanígy tesznek olyan helyzetben is, mikor a minta az olasz hangsúllyal is egybeesik, pl.: *albèrgo* 'szálloda', *accànto* 'mellett', *contòrno* 'köret' stb. A magyarázat feltehetőleg analógiás: tehát ha a dilemmát jelentő szótagok egyaránt zártak, a magyar akcentus a leggyakoribb olasz hangsúlykiosztási mintát követi, és az utolsó előtti szótagot választja.²⁴

(d) Az utolsó mintázat példái az előzőknél kevésbé következetesek, ám egy ungherianóra jellemző tendencia szintén felvázolható. Ha a szavak mindkét releváns szótagja nyílt (NyNy-minta), az ungherianóban – bizonytalanság esetén – jellemzően az utolsó előtti szótagra kerül a hangsúly, pl.: o. *canòa* 'kenu' ~ u. *cànoa*, o. *erède* 'örökös' ~ u. *èrede*, o. *civile* 'civil' ~ u. *civile*, o. *cacào* 'kakaó' ~ u. *càcao*, o. *nemìco* 'ellenség' ~ u. *nèmico*, o. *radìce* 'gyökér' ~ u. *ràdice*, o. *sevèro* 'szigorú' ~ u. *sèvero* stb. A magyar akcentusos példákban meg is nyúlik a hangsúlyosnak ítélt magánhangzó, pl. u. ['ka: noa], u. ['tʃi: vile] stb., ez tehát az egyetlen eset a négy mintázat közül, mikor konkrét szegmentális beavatkozás is történik a szóalakokba (ti. betoldás). Feltehetően ez is a fonológiai magyarázata ennek az előző ponttal ellentétesnek tűnő megoldásnak: az ungheriano egészen eddig elkerülhette a magánhangzónyújtást, amikor azonban már nincs erre mód, az első rendelkezésre álló magánhangzót választja a nyújtáshoz, így a hangsúly is arra kerül.²⁵

4. Kitekintés

A magyar nyelv (köznyelvi) beszédhangállományából csupán két elem hiányzik az olaszéhoz képest: egy mássalhangzó [ʌ] (2.1. rész) és egy magánhangzó [ɔ] (3.1. rész). Ennek ellenére a magyar akcentus jelentősen különbözik az anyanyelvi olasz ejtismódtól, aminek kis részben fonetikai,²⁶ nagy részben fonológiai okai vannak.

Az ungheriano fonológiai jellegzetességeinek jó része a magyar és az olasz nyelv fonotaktikai és szótagszerkezeti különbségeiből adódik. Voltaképpen minden hosszúsági különbség (hosszú helyett rövid magánhangzók vagy mássalhangzók és fordítva) visszavezethető a magyar szótagszerkezetre.

²⁴ A jelenségnek további oka lehet, hogy a magyar beszélők tisztában vannak azzal, hogy hosszabb olasz szavak esetén ritkán esik a szó elejére a hangsúly, ez „túlságosan magyar” ejtésnek tűnne, ezért hiperkorrekten inkább a szó vége felé tolják a hangsúlyt.

²⁵ Ebben az utolsó mintázatban a szógyakoriságnak is nagyobb szerepe van, így a gyakoribb szavak esetében a magyarok jellemzően nem tévesztik el a hangsúlyt, pl.: *àbito* 'lakik, E/1' (**abito*), *fàcile* 'könnyű' (**facile*), *amìco* 'barát' (**amico*, de vö. *nemìco* > *nèmico*, mely a fonológiailag rokon szó ritkábban használt ellentétpárja).

²⁶ Pl. a zörejhangok zöngésségi foka (2.1.), a közép- és felső állású magánhangzók első formánsai (3.1.) stb.

A fonológiai jellegű akcentuselemek (a fonetikaiakkal ellentétben) tudatosan kontrollálhatók és visszaszoríthatók. Ezen a téren tehát magyar anyanyelvű olasztanárok és magyar olaszul tanulók is profitálhatnak a tanulmányban tett észrevételekből.

Az ungherianoval kapcsolatos kutatások tovább folytathatók, mind alkalmazott, mind elméleti nyelvészeti irányban. Az előbbi vonalon érdemes volna az akcentuselemek szortírozása mentén ejtéskönnyítő gyakorlatokat bemutató tanulmányokat készíteni, melyek jól használhatók középiskolai és egyetemi olaszórák alkalmával is.²⁷ Elméleti szempontból pedig a magyar nyelv szinkrón fonológiájához kerülhetünk közelebb egy innovatív, idegen akcentuson keresztül való megközelítéssel; az ungheriano-ból nyert adatok például megerősítik a magyar szótag vélt felépítését. Továbbá az akcentuselemzés módszere (vö. 1.2.) az ebben a cikkben látott esettanulmány alapján felhasználható más idegen akcentusok részletes elemzésére is.

Az ungheriano feldolgozásában számos további elmélyítési lehetőség adódik még az itt felsoroltakon kívül, melyek közül még egyet megemlítek. Az l-törlés nevű jelenség (pl. *volt* > *vót*, vagyis a kóda-[l] gyengülése vagy kiesése) minden magyar nyelvváltozatra jellemző kisebb-nagyobb mértékben (vö. Gósy, 2004); így a köznyelvre is, valamint a magyarok idegen akcentusában is megjelenik, aminek alátámasztásához a jövőben célzott akusztikai vizsgálatokra lenne szükség. Egyelőre egyetlen ungheriano-ból vett példát hozok: a *McDonald's* szó olasz kiejtése [mek'doːnaldə], rövid [e]-vel, zöngésségi hasonulás nélkül a [k] és a [d] között, elnyújtott nyílt [ɔ]-val, [s]-törléssel és svá-betoldással a szó végén. Végeztem egy informális percepciók kísérletet két magyar és két olasz beszélő segítségével: a cél az ungheriano felismerése volt csupán a *McDonald's* szó olasz kiejtése alapján. A két magyar úgy ejtette ki a szót, ahogy az fent szerepel, tehát elméletileg teljesen olaszosan. Az olaszok felvételtől hallgatták meg a két kiejtést egy-egy alkalommal, és azonnal felismerték az idegen akcentust: mégpedig bevallásuk szerint az [l] miatt, amely valóban „enyhébben” jelent meg a magyarok kiejtésében, ugyanis részleges l-törléssel ment keresztül (az olaszok ellenben kóda-helyzetben is „teljes értékű” [l]-eket ejtenek).

Az ungherianoval kapcsolatos újabb kutatásokhoz további kontrollált adatfelvétel is szükséges lehet. Az l-törlésen túl a tanulmány bármely említett akcentuselemét érdemes külön célzott kísérlet formájában újra feldolgozni és esettanulmány formájában megírni. Néhány akcentuselem pedig még szóba sem került, ezek is feldolgozásra várnak, úgymint a hangsúlyozáson túli prozódiai elemek (pl. az intonációból, beszédritmusból, beszédszünetekből és azok kitöltéséből fakadó hibák), az intervokális [s] kérdése, a *metrikus kiigazítás* (időtartam-váltakoztatás metrikai korlátok alapján, vö. Huszthy, 2019a), emellett a hiperkorrekció jelenségével is érdemes lenne behatóbban foglalkozni. Végül

²⁷ Erre ebben a cikkben is tettem néhány javaslatot, melyek tovább bővíthetők a kiejtés elsajátításának pontos lépéseivel és hozzájuk kapcsolódó gyakorlófeladatokkal.

pedig mindenképpen nagy szükség lenne a jövőben percepciók kísérletekre is, melyek az ungheriano anyanyelvi beszélők általi felismerése alapján közölnének eredményeket.

Irodalom

- Ahamad, A., Anand, A. & Bhargava, P.** (2020). AccentDB: A Database of Non-Native English Accents to Assist Neural Speech Recognition. In Calzolari, N. et al. (szerk.), *Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation* (5351–5358). Marseille: European Language Resources Association. Letöltés: <https://aclanthology.org/2020.lrec-1.659.pdf>
- Altenberg, E. P. & Vago, R. M.** (1983). Theoretical implications of an error analysis of second language phonology production. *Language Learning*, 33, 427–447. doi:10.1111/j.1467-1770.1983.tb00943.x
- Bertinetto, P. M.** (1999). Boundary strength and linguistic ecology (mostly exemplified on intervocalic /s/-voicing in Italian). *Folia Linguistica*, 33, 267–286. doi:10.1515/flin.1999.33.3-4.267
- Bertinetto, P. M.** (2004). On the undecidable syllabification of /sC/ clusters in Italian: Converging experimental evidence. *Italian Journal of Linguistics*, 16, 349–372. Letöltés: https://www.researchgate.net/publication/228920199_On_the_undecidable_syllabification_ofsCclusters_in_Italian_Converging_experimental_evidence
- Bertinetto, P. M. & Loporcaro, M.** (2005). The sound pattern of Standard Italian, as compared with the varieties spoken in Florence, Milan and Rome. *Journal of the International Phonetic Association*, 35, 131–151. doi:10.1017/S0025100305002148
- Flege, J. E.** (1981). The phonological basis of foreign accent: A hypothesis. *TESOL Quarterly*, 15, 443–455. doi:10.2307/3586485
- Flege, J. E.** (1987). The production of “new” and “similar” phones in a foreign language: Evidence for the effect of equivalence classification. *Journal of Phonetics*, 15, 47–65. doi:10.1016/S0095-4470(19)30537-6
- Flege, J. E., Munro, M. J. & MacKay, I. R. A.** (1995). Factors affecting strength of perceived foreign accent in a second language. *Journal of the Acoustical Society of America*, 5, 3125–3134. doi:10.1121/1.413041
- Gósy Mária** (2004). *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gut, U.** (2009). *Non-native speech: A corpus-based analysis of phonological and phonetic properties of L2 English and German*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Huszthy Bálint** (2013a). Magyarok kiejtési hibái olasz nyelvtanulás során. In J. Újváry Zsuzsanna (szerk.), *Győzteseink szárnypróbálásai: A PPKE BTK bölcsészhallgatóinak győztes dolgozatai a XXXI. OTDK Humán Szekciójában* (249–267). Piliscsaba: PPKE BTK. Letöltés: https://www.academia.edu/22013090/Magyarok_kiejtési_hibái_olasz_nyelvtanulás_során
- Huszthy Bálint** (2013b). L’accento straniero degli italiani: Esiste un “accento italiano” comune? *Verbum Analecta Neolatina*, 14, 167–181. Letöltés: <http://www.verbum-analectaneolatina.hu/cikk.php?id=417>
- Huszthy Bálint** (2014). Accento italiano: Il ruolo della struttura sillabica. In Matracki, I. P., Ljubičić, M., Županović Filipin, N. & Kovačić V. (szerk.), *Zbornik Međunarodnoga znanstvenog skupa u spomen na prof. dr. Žarka Muljačića (1922. – 2009.)* (299–308). Zagreb: FF Press. Letöltés: https://www.academia.edu/19082265/Accento_italiano_Il_ruolo_della_struttura_sillabica
- Huszthy Bálint** (2016a). Intrighi macabri: Alla scoperta dell’accento ungherese nel parlare l’italiano. *Verbum Analecta Neolatina*, 17, 149–194. Letöltés: http://www.verbum-analectaneolatina.hu/en_cikk.php?id=483
- Huszthy Bálint** (2016b). Cappuccinóba completát? A mássalhangzóhossz magyar aszimmetriái idegen szavakban. In Szilágyi Csaba et al. (szerk.), *Studia Varia – Tanulmánykötet* (121–141). Budapest: PPKE BTK. Letöltés: https://www.academia.edu/27040153/Cappuccinóba_completát_A_mássalhangzóhossz_magyar_aszimmetriái_idegen_szavakban

- Huszthy Bálint** (2016c). Újraelemezhető-e az olasz nyelv fonológiája az olaszok idegen akcentusán keresztül? In Gécseg Zsuzsanna (szerk.), *LINGDOK 15. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai* (95–115). Szeged: SZTE NYDI. Letöltés: http://acta.bibl.u-szeged.hu/63025/1/lingdok_015_095-115.pdf
- Huszthy Bálint** (2017). The “untamed” /s/ of Italian dialects: An overview of the singular behaviour of Italo-Romance sibilants. *Verbum Analecta Neolatina*, 18, 191–216. Letöltés: http://www.verbum-analectaneolatina.hu/en_cikk.php?id=499
- Huszthy Bálint** (2019a). Az idegen akcentus elméleti előnyei. In Kenesei István & Siptár Péter (szerk.), *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXXI.: Fonológiai tanulmányok* (137–166). Budapest: Akadémiai Kiadó. Letöltés: http://www.nytud.hu/oszt/elmnyelv/elvonal_urali/publ/Huszthy2019_anyt31_2019_6.pdf
- Huszthy Bálint** (2019b). *How can Italian Phonology lack Voice Assimilation?* Doktori disszertáció. Budapest, Piliscsaba: PPKE BTK. Letöltés: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7431/file/Huszthy_Balint_Benedek_disszertacio.pdf
- Huszthy Bálint** (2020). L’accento straniero come contatto linguistico in sincronia. In Arcangeli, M., Klimová, K., Mesárová, E., Reichwalderová, E. & Veselá D. (szerk.), *Lingue, letteratura, identità in contatto* (203–218). Róma: Aracne Editrice.
- Huszthy Bálint** (2021). Italian preconsonantal s-voicing is not regressive voice assimilation. *The Linguistic Review*, 38, 33–63. doi:10.1515/tlr-2021-2058
- Karsch, B. I.** (2015). Terminology work and crowdsourcing: Coming to terms with the crowd. In Kockaert, H. J. & Steurs, F. (szerk.), *Handbook of Terminology* (291–303). Amsterdam: John Benjamins. doi:10.1075/hot.1.ter4
- Kassai Ilona** (1998). *Fonetika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Keys, K. J.** (2001). State of the art: Interlanguage phonology: Factors and processes in the development of a second language phonology. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada*, 1, 155–190. Letöltés: <https://www.scielo.br/j/rbla/a/f6tHBkVRScpv8Shh7nwKbCK/?lang=en&format=pdf>
- Kiss Jenő** (2001). *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Krämer, M.** (2009). *The Phonology of Italian*. Oxford: Oxford University Press.
- Krämer, M.** (2022). Italian. In Gabriel, C., Gess, R. & Meisenburg, T. (szerk.) *Manual of Romance Phonetics and Phonology* (559–596). Berlin: Mouton de Gruyter. doi:10.1515/9783110550283-019
- Loporcaro, M.** (2009). *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Róma & Bari: Laterza.
- Major, R. C.** (1987). Foreign accent: Recent research and theory. *International Review of Applied Linguistics*, 25, 185–202. Letöltés: <https://www.proquest.com/docview/1300535044>
- Major, R. C.** (1998). Interlanguage phonetics and phonology: An introduction. *Studies in Second Language Acquisition*, 20, 131–137. doi:10.1017/S0272263198002010
- Major, R. C.** (2001). *Foreign Accent: The Ontogeny and Phylogeny of Second Language Phonology*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Major, R. C.** (2008). Transfer in second language phonology: A review. In Hansen Edwards, J. G. & Zampini, M. L. (szerk.), *Phonology and Second Language Acquisition* (63–94). Amsterdam: John Benjamins. doi:10.1075/sibil.36.05maj
- Moyer, A.** (2013). *Foreign Accent: The Phenomenon of Non-native Speech*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Munro, M. J.** (2008). Foreign accent and speech intelligibility. In Hansen Edwards, J. G. & Zampini, M. L. (szerk.), *Phonology and Second Language Acquisition* (193–218). Amsterdam: John Benjamins. doi:10.1075/sibil.36.10mun
- Munro, M. J. & Derwing, T.** (1999). Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language Learning*, 49, 285–310. doi:https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1995.tb00963.x
- Nádasdy Ádám** (1989). Consonant length in recent borrowings into Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica*, 39, 195–213. Letöltés: <https://www.jstor.org/stable/44362748>
- Nespor, M.** (1993). *Fonologia*. Bologna: Il Mulino.
- Piske, T., MacKay, I. & Flege, J.** (2001). Factors affecting degree of foreign accent in an L2: A review. *Journal of Phonetics*, 29, 191–215. doi:10.1006/jpho.2001.0134

- Piukovics Ágnes & Balogné Bérces Katalin** (2019). Factors influencing interlanguage rhoticity: The case of Hungarian accented English. In Szpyra-Kozłowska, J. & Radomski, M. (szerk.), *Phonetics and Phonology in Action* (129–148). Berlin: Peter Lang. Letöltés: <https://www.researchgate.net/publication/343480715>
- Scovel, T.** (1969). Foreign accents, language acquisition, and cerebral dominance. *Language Learning*, 20, 245–253. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1969.tb00466.x>
- Siptár Péter** (2002). Optimális hiátustöltés. *Beszédkutatás* 2002, 70–83. Letöltés: http://epa.oszk.hu/04100/04178/00010/pdf/EPA04178_beszedkutat_2002_070-082.pdf
- Siptár Péter & Törkenczy Miklós** (2000). *The Phonology of Hungarian*. Oxford: Oxford University Press.
- Siptár Péter & Szentgyörgyi Szilárd** (2013). *Optimális esszék a magyar fonológiáról*. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó. Letöltés: <http://mek.oszk.hu/11500/11547/11547.pdf>
- Viviani, A.** (2010). Itagliano. In Simone, R., Berruto, G. & D'Achille, P. (szerk.) *Enciclopedia dell'Italiano* (734–735). Róma: Istituto della Enciclopedia Italiana.